

Kam patrí stredná Európa?

Erich Mistrík

Od roku 1989 verejne a radi vyhlasujeme, že stredná Európa je plnohodnotnou súčasťou Európy – a tým sa myslí západný (západoeurópsky) civilizačný a kultúrny okruh. V jeho základoch cítime hlavne antickú a kresťanskú tradíciu. Národy strednej Európy využívajú túto predstavu na zdôvodňovanie svojej snahy odpútať sa od Ruska (chápaného ako symbol „aziatskych“ totalít). Súčasne tým chcú zdôvodňovať svoju snahu o vstup do Európskej únie – veď sme predsa plnohodnotnou súčasťou toho istého sveta...

Ako sa s týmto tlakom masového vedomia, tlakom vyhlásení politikov a tlakom masmédií má vyrovnáť jednotlivec – občan? Má takúto víziu prijať, lebo je jednoduchá, priezračná a ponúka relatívne ľahko dosiahnuteľné odpovede na otázky každodenného života?

V prípade individuálneho občana (t.j. zodpovednej a samostatne mysliacej i konajúcej bytosti?) takéto jednoduché odpovede pravdepodobne nestačia. Ak chce občan samostatne a zodpovedne rozhodovať o sebe, pravdepodobne by bolo pre neho vhodné zvažovať oveľa viac historických, civilizačných a kultúrnych súvislostí. „Viac súvislostí“ napovedá, že odpoveď na otázku z titulku si žiada zložitejšiu a možno nie jednoznačnú odpoveď.

Ako sa ukazuje v procese riešenie výskumnej úlohy Civilizačno-kultúrne procesy v transformujúcej sa slovenskej spoločnosti prierezového štátneho programu výskumu a vývoja, stredná Európy vôbec nie je určená len geograficky, ale hlavne historicky, civilizačne a kultúrne. Stredná Európy ako región vznikala postupne v súvislostiach celoeurópskych procesov identifikácie Európy ako kontinentu.

V čase rozkvetu Rímskej ríše bola stredná Európa niečím ako nárazníkovou zónou voči barbarským nájazdom. Limes Romanus jasne oddeľovali civilizáciu od barbarského sveta. Rímsky nápis na trenčianskej skale ukazuje, že tento región vystupoval ako miesto vojenských a civilizačno-kultúrnych stretov. Kam teda patríme – k rímskemu, latinskému a kresťanskému svetu, alebo k „barbarskému“?

Veľká Morava, ktorá lavírovala medzi Franskou ríšou, Byzanciou a Rímom odpoveď o našej prináležitosti spočiatku síce znejasnila, ale nakoniec sa vyslovila

jednoznačne – patríme k latinskému svetu, t.j. k svetu Rímskej (v tom čase už kresťanskej) ríše.

V ranom stredoveku Európa začala pociťovať islam ako konkurenta a neskôr ako nebezpečenstvo. Hoci priame nebezpečenstvo hrozilo na Pyrenejskom a Balkánskom polostrove, stredná Európa nebola ušetrená týchto konfrontácií. Osmanská ríša, ktorá od 16. storočia zaujala skoro celý Balkán, spôsobila, že sa Rakúska monarchia stala pre Európu hrádzou proti prenikaniu islamského vplyvu. Uhorsko prakticky zmizlo z mapy, Slovensko bolo terčom nájazdov, Európa (hlavne stredná Európa) musí potvrdzovať svoj autentický kresťanský charakter i príslušnosť k antickej (= grécko-rímskej, nie byzantskej) tradícii. Neskrýva sa tu niekde časť úspechu protireformácie (a baroka) v Rakúskej monarchii? Stredná Európa sa ocitla na hranici dvoch svetov a predsa sa jednoznačne prikláňa k jednému z nich.

Od 16. storočia sa stredná Európa zmieta v protestantsko-katolíckych sporoch. Kam patrí Česko so svojím porazeným husitským hnutím a Bielou horou (či vlastne hnutím potlačeným a naďalej tlejúcim pod povrchom)? Kam patrí Slovensko v 17. storočí protestantské a postupne katolicizované? Kam patrí Slovensko, ktoré tvorilo mnoho rokov počas osmanskej okupácie najväčšie uhorské územie a Bratislava bola sídlom centrálnych uhorských úradov? Kam patrí Slovensko (v prevažnej väčšine v tom čase protestantské), ktoré sa stalo rajom pre talianskych a rakúskych barokových (katolíckych) majstrov? Všetko napovedá, že sme niekde uprostred, na hranici, ale hlásime sa k jednému z európskych svetov. Nie sme teda na hranici Európy a ne-Európy, ale na hranici rôznych európskych svetov.

19. a 20. storočia prináležitosť strednej Európy vôbec nevyjasnili. Niekoľkonásobné delenie Poľska (naposledy v r. 1939), všeslovanské (de facto pro-ruské) blúznenie romantikov, slovensko-české spory o jazyk, germanizácia v Čechách a maďarizácia na Slovensku, to všetko nepomáhalo jasne identifikovať naše miesto v Európe. Možno sa však kládli základy pre budúci identifikáciu strednej Európy?

A čo vzťah k Rusku? Ako sa vyrovnáť s časmi komunizmu? Do akej miery to bol výsledok rozdelenie Európy medzi USA a Sovietsky zväz a do akej miery to bol výsledok pôsobenia „všeslovanskej“ idey? A čo vzťah k USA, ku ktorým stredná Európa vzhliada s nádejou už viac ako sto rokov? Ako pochopiť snahu strednej Európy integrovať sa (inštitucionálne – sic!) so „západnou“ Európou – snahu, ktorú sprevádza neustály pohľad ponad Bruxelles do Washingtonu? Pre Poliakov a

Čechov je možno pohľad ponad Nemecko (a Bruxelles) do Washingtonu pochopiteľný, vzhľadom na ich skúsenosti s Nemcami. Ako však tento pohľad vysvetliť pri Maďaroch a Slovákoch, pre ktorých bol Nemci dlho prirodzenými spojencami? Ale aj USA boli pre nich prirodzenými spojencami... A to ešte nespomíname zvláštne združenie V4.

Mnoho súvislostí kultúrnych, civilizačných, historických či politických napovedá, že stredná Európa je na hraniciach, ale neustále sa hlási(la) k svetu na niektorej strane týchto hraníc. Ťažko o tomto postavení možno hovoriť ako o hendikepe. Nevýhodou sa stane vtedy, ak históriu pochopíme podľa západoeurópskych (a amerických) príručiek – pre ktoré je centrum na osi Paríž, Londýn a New York (a možno ešte s Berlínom) – ako je to u nás stále bežné. Pre takýto pohľad je stredná Európa na periférii a stále funguje ako ten neslávne známy cordon sanitaire.

Zodpovedný, aktívne mysliaci a konajúci občan nemá veľa miesta v tomto regióne. Svoje miesto však môže nájsť v regióne, ktorý plnohodnotne reaguje na podnety prichádzajúce zvonku i znútra. V regióne, ktorý netrpí komplexom menejcennosti, ale identifikuje sa ako región s inými charakteristickými črtami oproti iným regiónom.

Ako by sme teda naznačili na odpoveď na otázku položenú v titule? Stredná Európa nepatrí k západnej Európe (koniec-koncov, čo je to „západná“? aj južná aj severná?). Stredná Európa nepatrí do „Ázie“. Stredná Európa patrí do strednej Európy. V tomto regióne sa rodila a formovala, ľudia sa v tomto regióne učili konať a myslieť ako ľudia strednej Európy. Preto môže byť pre zodpovedného občana vhodnou odpoveďou – patríam do strednej Európy.

Pretože je však samostatne a zodpovedne mysliacim občanom (?), pravdepodobne si nájde svoju vlastnú odpoveď.

Erich Mistrík